

կը զրկուի՝ Թրափեանց Akbès-ի վանքը, Սուրիական անապատին եզրը, ուրկէ Ա-
փրիկէ կը մեկնի, ի Staouéli, յետոյ
Հոմ, ուր Աստուածաբանութիւն կ'ու-
սանի:

Բայց ծարաւի ըլլալով աղքատութեան
և խոնարհութեան կենաց ջուրին ծարա-
ւովը, կը յաջողի «Trappe»-ը թողու-
թոյլտուութիւնն առնել, և կը մտնէ Պա-
ղեստինի Կլարիսեանց վանքը, ուր յետին
թշուառութեան ենթակայ, կտոր մը չոր
հաց ունենալով իբր սնունդ, և ցնցոտի-
ներ հագած՝ կը խորհի, կ'աշխատի, և
կ'աղօթէ:

Այս ամայութեան մէջ է որ իր առա-
քինութեանց քաղցրութիւնը լուսապսակի
ձեւ մ'առնել կը սկսի Քրիստոսի արգէն
լուսաւոր դէմքին շուրջը: Հոս է որ, նորէն
ի յայտ կուգայ այս նրբաճաշակ Քրիստոս-
այն բնածին արուեստագիտութիւնը, երբ
բիւզանդական ոճով նկարիկներ կը յօրի-
նէ, յօգուտ վանքին դռնապան-քոյրերուն:

Վանքին աղքատիկ կեանքին ազդեցու-
թեան ներքեւ է որ, տը Ֆուգոյ, քահա-
նայ ձեռնադրուելու կոչումը կը զգայ:
1901 Յունիս 9-ին, քահանայ կը ձեռ-
նադրուի Պելճիքայի Verviers-ի վանքին
մայր-եկեղեցին, և կը վերադառնայ Պա-
ղեստին: Բայց վանական լուծութիւնը յա-
զուրդ չի տար այդ գործունեայ մարդուն:
Կը մտածէ որ Ֆրանսայի տարածութեամբ,
բայց մի միայն 10 միլիոն բնակչութեամբ
Մարոքի ներսի գաւառները մէկ հատիկ
քահանայ մ'իսկ գոյութիւն չունի, մինչ
կարծուածէն շատ աւելի բազմամարդ Սա-
հարայի ամբաւորութեան մէջ հազիւ երկու-
տասանեակ մը քարոզիչներ կը գտնուին:

«Որով, աշխարհիս վրայ չկայ երկիր ու
ժողովուրդ մը որ այսչափ զրկուած ըլ-
լայ Քրիստոնէութեան հոգեպարար բար-
բառէն, և անոր առաքելութեան բարի
օրինակէն», կը խորհի Շարլ տը Ֆուգոյ,
որուն ներաշխարհին թաքուն խոհերն ու
իղձերը կը յայտնուին հետեւեալ օրինա-
գծին մէջ, զոր շարադրած է 1899-1901-ին,
նորահաստատ քարոզչական միութեան մը
համար¹. ահա՛ օրինագծին պատճէնը.

« 1. Պէտք է որ մեր փոքրիկ հաստատութեան
մէջ, քաղցրաբոյր խոնարհամտութեան աղբիւրը
ներքնահոս ըլլայ: — 2. Քրիստոնէականի դա-
սեր պիտի չտանք տղոց, բայց պիտի զբաղինք
անտէրունչ տղոց խնամատարութեամբը: — 3.
Հիւանդանոց պիտի չունենանք, բայց անխտիր
պիտի հիւրասիրենք մեզի դիմող հիւանդները,
կամ ոչ — հիւանդները: — 4. Որ և իցէ ժո-
ղովրդապետութեան մը վարչութիւնը պիտի չըս-
տանձնենք ենք, բայց պիտի մնանք Յիսուսի Քրիս-
տոսի եղբայրսիրութեան, գթասիրտութեան ար-
ժանի ներկայացուցիչները, ամէնուն եղբայրները,
տիեզերաց բարեկամները »:

Քիչ յետոյ, 1909-ին, Շ. տը Ֆուգոյ
պիտի իրագործէ տիեզերական սիրոյ ամե-
նախորին տենչերն ու մտածումները՝ հիմ-
նելով « Անհաւատները դարձի բերելու
Աղօթաւորներու ընկերութիւնը »², որ ներ-
կայիս, պարզապէս « Շարլ տը Ֆուգոյի,
ընկերոջ իւն » կը կոչուի. ճիշտ Rue Mon-
sieur փողոցին վրայ՝ ուր կը գտնուէր
երբեմն Միսիթարեան Հայրերու բացած
(1846-ին) Մուրատեան վարժարանը, 1871
փակուած, և 1928-ին վերաբացուած, այս
անգամ Սեւրի մէջ՝ Սէնի ափին:

Շարլու Սակելի

Պորտոյ

ԵՊՈՒԱՐԻ ՍԱԳՅԱՆ

1. « Union des frères et des sœurs du Sacré
Coeur de Jésus ».

2. « Association de prières pour la Conversion
des infidèles ».

3. « Association Charles de Foucauld ».

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԶԱՆՈՒԵՍ ԶԱՆՈՒԵՍ

Կարելի չէ խօսիլ հայ մամուլին վրայ՝
առանց ակնարկելու անոր օրհասական
վիճակին վրայ: Հոգեկան ու արտաքին
ճգնաժամն է որ կ'ամլացնէ զուտ գրականն
և ուսումնասիրութիւնները:

Իսկ լրագրութիւնը կ'ապրի՝ դժբախտա-
բար իր կոչման դրժելով, քանի որ դեռ
կը շարունակէ լարել մեր հասարակու-
թիւնները կրքի և եղբայրական կուռի:

Բայց ա՛լ պէտք է ըմբռնել թէ խղճի
ծանր պարտականութիւն կը ծանրանայ
իրենց վրայ մեղմացնելու նախատինքն ու
հեզմանքը. կրթութիւնն իսկ զայդ կը պա-
հանջէ, թող թէ մեր ցեղակցութիւնը, մեր
եղբայրութիւնը, մեր աղէտները, մեր սուրբ
կրօնը: Միայն համերաշխութեամբ և սի-
րով կրնանք պահել մեր ցեղային ու մշա-
կութային աւանդութիւնները. և այս ուղ-
ղութեամբ է որ պէտք է զրիչ շարժել:

Ինչպէս ակնարկեցինք՝ մեր պարբերա-
կան թերթերու թիւը տասանորդուած է:
Յունաստանի մէջ եղած կայծերն ալ մա-
րեցան: Սիւրիոյ մէջ դաղրեցաւ « Հայ և
րիստասարդոյն » և, թէպէտ 1934-ին երեւ-
ցաւ « Հայ պատանի »-ն որ անշուշտ գովելի
է իբրեւ ազգակ հայ մշակոյթի պահպան-
ման մեր մանուկ հասակին համար, սա-
կայն լեզուական տեսակէտով շատ տկար
է և թերի. երանի՛ թէ այդ մասին աւելի
ուշ զրուէր, օրինակ առնելով ամերիկեան
« Արփի »-էն որ իր միաձոյլ ընտանեկան,
կրթական և ազգային ուղղութեամբ մէկ
հատիկ է:

Տարույս սկիզբը լոյս տեսաւ Պուէնոս
Այրէսի հայ Առ. Եկ. Հոգ. պաշտօնաթերթ
« Հայ կեդրոն »-ին իբր յաւելուած « Նոր
Սերունդ »-ը առանձին տետրակներով, և

այս օրերուս ալ Սոֆիայէն « Մրգաստան »
մանկական-պատանեկան սիրուն հանդէսը՝
որուն « հիմնական նպատակն է հայ նոր
սերունդին սիրցնել իր ազգութիւնը, հայ-
րենիքն ու լեզուն »: Եւ այսպէս ան՝ Փլով-
տիւի Միսիթարեան Հայրերու « Ուսումնա-
րան »-ին հետ պիտի կատարէ ազգանուէր
և շատ կարեւոր գործ մը:

Ուսումնահայութեան մէջ այդ ուղղու-
թեամբ շատ գովելի են « Մասիս » հրատ.
միութեան հրատարակած ազգային և միջ-
ազգային գործերէ՝ գրական-կրթական ըն-
տիր տետրակները՝ զորս անվերապահօրէն
կը յանձնարարենք բոլոր ընտանիքներուն
և հայ կրթական տուններուն:

Պարբերականներէն՝ իբր գրական կարե-
ւոր հանգրուան՝ պէտք է յիշել « Հայրենիք »
ճոխ գրական — քաղաքական բաժիններով,
« Վիւ » մատենագրական-դիւանական հա-
սուն նիւթերով, « Անտիտ » գրական-գեղ-
արուեստական բարդ նկարագրով. « Հաւ-
դես ամսօրեայ » միշտ իր մասնագիտական
գոյնով՝ թէեւ վերածուած. « Սիւն » բա-
նասիրական ուղղութեան ճիգերով. եւն:
Դժբախտաբար Կ. Պոլիս չի յաջողիր ար-
տադրել. երբ պիտի բոցավառին կայծերը
որ զմեզ կը խանդավառեն երբեմն:

Անցնինք նկատելու նախ.

ԱՆԱՀԻՏ. Թ. 5-6 (Ե. տարի) Յու-
նոսար — Յունիս 1934. — Միացեալ այս
թուին մէջ կ'արժէ որ մեր ընթերցողները
տեղեկանան « Քուչակեան տաղ »-ին՝ որ ան-
կասկած սիրոյ մեծ երգչին է գործն է կա-
ռուցուածքի և պատկերներու իր ծանօթ
տարփոտ շունչով և զօրեղ գոյներով:

« Մեր դաշտեցիներ » (արձակ) և « Սպա-
սում » (ոտ.) անտիպ էջերէն են Ռուբէն

Չարդարեանի, որ զանոնք Չօպանեանի ղրկած էր 35-40 տարիներ առաջ «Ծաղիկ»ի մէջ հրատարակելու: Չօպանեան իրաւունք ունի սկսնակի էջեր նկատելու զանոնք՝ քանի ղեռ հեռու են «Յայգալոյս»ի արուեստէն ու ներդաշնակութենէն:

Արտաւազդ Արքեպս. կու տայ «Հայկ. րեկ երկու անգիր քոչկարաններ»ու հակիրճ նկարագրութիւնն ու պարունակութիւնը: Առաջինը նոտրգիր, 1783ին գրուած, մեծապէս հետաքրքրական է. «շարագրեալ ի Սիմեոնէ Սեբեան Անտիոքացոյ և ընծայեալ Արքային Միքայէլի Տուքայի»: Կը խօսի «յաղագս զօրութեանց կերլեաց» որոնք մարդս առողջ և զօրաւոր կը պահեն. ապա կը կցէ «միանգամայն առնութեւր հիւսեցից այսմ ծառի և ի սովորական համեմականաց և ի ծխանելեաց և այլ ծանօթական բուրականաց»:

Գրական էջերէն յիշենք նախ թորոս Ազատեանի «Սիրերգ»ը, զուսպ եւ ազնիւ քերթուած մը: Արժէք և շնորհք ունին Յովակ Չանգիի «մոռցուած տետրակ»էն հանուած «Երգը», «Երեկ և այսօր»ը և «Ուռնակը». հոս ալ սէրը կայ, բայց ազնիւ ու շնորհալից քողի տակ. մինչ Ա. Ալեքսանեանի «Առաջին սեր»ը՝ հատուած մը հրատարակելի համանուն վէպէն՝ րեքէ գրութիւն մ'է, թրթվռուն գոյներով, ուր կայ քիչ մը «պիստակ» և առատօրէն լծորդուած սիրեմ բայը:

Բ. Թօփալեան քերթող հոգւոյ շառայներ կը սփռէ երեք կտոր քերթուածներով. «Վարդարայն», «Ծառի ժամ» և «Տեսիլք». արդի մարդն է իր մէջ՝ տիրող մղձաւանջին ճնշումին տակ. նա գիտէ սակայն երգել ու սաւառնիլ բուն քերթողի պէս:

Միհրանի «Հնչեակ»ն ու «Իրիկնաւոտի զգայնորէններ»ը թէեւ ինքնատիպ՝ սակայն զուրկ են այն շնորհքէն զոր կու տան մեզի այնքան զգայնիկ ու տպաւորիչ ձևով Տէրեան կամ Մեծարեանց: Թանձր ու նիւթապաշտ նոր դպրոցն է որ ըսել կու տայ «թքնել անցնող մարդոց ետեւէն» և բռնազրօսել՝ «Շուքն անցեալիս... կը նայի ինձ խնդալէն»:

Արմէն Արիի «Վերացում», «Հնչեակ» և «Իրիկնաւոտ» երգերը ուժեղ են և յանդուգն՝ ճիգերով պատկերներու որոնք նոր են, ինչպէս իւրակերտ բառերը:

Աւելի յանդուգն է Հ. Քաջարեանի «Խօսք ընդ ծովո»ն, արձակ քնարերգութիւն, կամ այլաբանական հիւսուածքներ և հուժկու պոթկութիւններ հոգեկան գալարումներու և փոթորկումներու:

Չարեհ Պլպուլ ծանօթ գրական դէմքն ալ հոն երեք քերթուած ունի «Հայրս», «Պաշար քարե», «Իմ տղարս», որոնց մէջ աւելի սիրտ կայ քան թոյլ, զգացում՝ քան գաղափար: Բայց կարծեմ երբեք քնքուշ զգացումներ բարի՝ շատ աւելի կ'արժեն քան օղաչու գաղափարներ:

Գր. Կիւլեան «Օրերուն տոռեր»ին մէջ ունի ուժեղ և ծանր գնացք մը տխրամած. բառերու ընտրողական ճաշակին ըով՝ կաղ տաղաչափութիւն մը. ընդ զի կը խորտակեն տողը. մինչ Մանուշեան «Վահան թեքեալի» նուիրուած տաղին մէջ անսխալ արուեստ մ'ունի գաղափարի, հիւսուածով մը՝ որ թէքեանի մտածման ընդհանուր գծերը կու տայ մեզի:

Անոնցմէ զատ կայ հոն (շար.) Գեորգ Չուբարի «Դէլի-Յովակիմ» վէպը. անցքերը տեղի կ'ունենան Կաֆայի մէջ. միջնադարեան կեանքն է՝ ճենովական աշխարհակալութեան շրջանին, ուր կ'երեւայ նաեւ պաղնուխտ հայր: Յետոյ Փայլակ Սանասարի «Բացակայ այցելուն», հեռագրական անյայտ ու անծանօթին մէջ՝ սիրալիր խօսքերով:

Հուսկ Գր. Ղօնջէկիւլեանի «Կրկնելու հաճոյքը» կարեւոր նիւթ մը իմաստասիրական. հոն կ'ուսումնասիրէ հոգեբանական տեսակէտով բարոյական վիճակ մը՝ որ կը տկարացնէ մեր կամքն և չի թողուր որ բանականութիւնն առաջնորդէ մեզ:

«Անահիտ»ի վեցամսեայ միացեալը գրական բաժնէն զատ ունի մէկ-երկու յօդուածներ որոնք մեծարժէք են: Եւ աւելին առաջ «Յովհաննէս Սաղաթան»ի դէմքը՝ զոր ճարտար, մանրամասն ու հարգատ գոյներով կը ներկայացնէ Պրն.

Չօպանեան՝ ոսկի շրջանակով, վարպետի այն գրչով՝ որով արտադրած է իր լաւագոյն «Դեմքեր»ը:

Սաղաթան բարձրութիւնը իր հիմքերը կը դնէ մեր Մուրատեան վարժարանին մէջ 1846-52ի շրջանին, խումբ մը պատկառելի դասակիցներու հետ, և շնորհիւ իր լեզուական և գիտական եւն ձիրքերուն՝ շուտով կը կոչուի մեծ պաշտօններու. Համիտի Անճնական գանձին Նախարար, յետոյ ծերակուտական. ուսուցիչ լեզուներու՝ Կայսերական վարժարանին եւն: «Բարձր» ու «շատ հայասէր» այդ մարդը սիրած ու նուիրուած է միշտ լեզուաբանական ու բանասիրական աշխատութեանց, ինչպէս գրականութեան և արուեստի:

Չօպանեան ակնարկելով Սաղաթանի կրօնական դաւանանքին՝ կ'ըսէ թէ հաւատարիմ մնացած է անոր «ապացուցանելով թէ կարելի է կաթոլիկ ու միանգամայն հարազատ ու հայրենասէր հայ ըլլալ»:

Իր բարեկամ ու մտերիմ անձերու շրջանակին մէջ՝ Պէշիքթաշեանի, Օտեանի, Աղամեանի ըով Պատկանեանն ալ կայ՝ որմէ կը մնայ սա սիրուն երկտողը.

Մըտայ ես Զեր տուն գերդ պանդուխտ օտար,
Եւ ելայ իբրեւ հարազատ եղբայր:

Կ. Պ. Օգ. 12. 1888 ՌԱՖԱԵԼ ՊԱՏԻՍԵՆՍԵ

Ուրիշ յօդուածով մը «Տպաւորութիւններ ու յիշատակներ Խորհրդ. Հայաստանէն» (Գ. մաս) Չօպանեան հայ գաղութներուն կ'աւանդէ ինչ որ կարեւոր է մեզի գիտնալ վերածին Հայաստանի կեանքին, շինարարական և յատկապէս մտաւոր զարգացման սատարող ազդակներուն մասին, ինչպէս՝ պետական մատենադարաններուն կամ պետ. այն հաստատութեանց որ կը հովանաւորեն և կ'ապահովեն կեանքն ու ապրուստը հայ գրողին. և շնորհիւ հայկ. պետութեան՝ հայ գրողը իր բովանդակ ճիգով և թափով կը նուիրուի և յաղթանակներ կը տանի հայ մշակոյթի մարզին մէջ: Այլեւս գոյութիւն չունի սովի և թրջուառութեան սեւ էջը՝ որ երբեք անխուստփելի ճակատագիրն էր հայ գրագէտին:

Այնուհետեւ կը խօսի թերթերու, Պետհրատի, Պետ. ուսումնական բարձրագոյն հաստատութեանց և յատկապէս Պետ. Մատենադարանի մասին՝ որուն գրքերու թիւը արդէն կը մօտենայ մէկ միլիոնի:

Պրն. Չօպանեան «Անահիտ»ի վերջին թուին մէջ (Յուն-Փետր. 1935) շարունակելով իր «Տպաւորութիւնները» եւն կը խօսի Հայաստանի Գեղարուեստական Հաստատութեանց վրայ, ինչպէս են Պետ. Երաժշտանոցը, Կերպարուեստից վարժարանը, Պետ. Օփերան, Պետ. Թատրոնը, այլ թատրոններ, Հայ-Կինոն (շարժապատկեր), Բատիո-կեղրոնը եւն: Իսկապէս բերկրալի է տեսնել հայ բեմի վրայ հայերէն լեզուով բեմադրուած «Պառաւտ», «Բիկոյիքոյ», «Քարմէն», եւն. եւր. երգախաղերուն ըով՝ հայկ. ստեղծագործութիւններն ալ, ինչպէս ողբ. Սպենդիարեանի «Ամուստր»ը, Ա. Տիգրանեանի «Անուշը»ը Զ. Ստեփանեանի «Քաջ Նազար»ը և Ա. Տէր-Ղեւոնդեանի «Աստղածոր»ը: Այնուհետեւ երգչախումբեր, բեմավարներ, դերասաններ եւն:

Սոյն թուով Անահիտ կը փակէ իր Ե տարին: Եւ ահա 2 տարւոյ 1-2 միացեալը, որ թէեւ քիչ մը վերածուած, սակայն ճիգի և զոհողութեան յաղթանակ մը կրնայ նկատուիլ տիրող անձուկ պայմաններուն մէջ: Կը բացուի մեր Մայր Հայրենիքի տպաւորութիւններով՝ զորս կը շարունակէ յիշել Չօպանեան: «Քաջակեան տաղեր»ու Գ. խումբը՝ դարձեալ հրատարակուած Հ. Ն. Ալիւնեան վ. է՝ կ'աւարտի

«Ասացեալ հայրէս որ կայ՝ գրեցաւ տունս
ձէ ու ինի» (= 120) Եւլ, եւլ, եւլ (= եւալալի)

Քուչակեան տաղերու ծանօթները պիտի նշմարեն որ հոս եղած շատ մը քառականներ պարզապէս փոփոխական են Չօպանեանի «Ն. Ք. Դիւան»ին քառականներուն, բնականաբար ձևացած՝ բերնէ բերան երգուելով և տարբեր անձերէ գրի առնուելով:

Ա. 2., Ա. Երեմեան և Գար. Արքեպս. Յովսէփեան ունին պատկերազարդ երբեակ յօդուած մը՝ իբրեւ ցուցադրութիւն և ու-

սուսնասիրութիւն Եղիշէ Թադէսեան տա-
ղանդաւոր նկարչի գործերուն և անոնց
արուեստին:

Պրն. Զօպանեան «Հայ արուեստագետ-
ներ» վերնագրին տակ կ'ամփոփէ եւրո-
պական արուեստագէտներու կարծիքն ու
դրուատիքները «Սարգիս Խաչատուրեանի
պարսկական որմանկարներ» ու վերաբա-
ղութեանց մասին, որոնք այնքան հոգակ
հանեցին վերջին տարիներուս:

Իրենց տեսակին մէջ մեծապէս հետա-
քրքրական են «Երաժշտութեան մասին եւ-
րոպացի արուեստագէտներու մատենագրու-
թեան», զորս կը հրատարակէ մեր բանա-
սէր բարեկամը Յ. Քիւրտեան իրբեւեւ ակտիւ,
մինչ Զօպանեան փորձառուի կասկածան-
քով մը՝ «հաշտօրեկ ակտիւ» կ'ըսէ:
Յիւրաւի այդ հատուածներու առաջին ու
մեծ պատահիլը «Մովսէսի քերթողութեան
յարգաց կեկեղեցոյ բացայայտու-
թիւնը» արդէն 25 տարի առաջ՝ 1910-ին
հրատարակած է Ուիստիս ողբ. միաբան Հ.
Աթանաս վ. Տիրոյեան «Հատուկ տիպի
և ձառքի մատենագրութեանց նախնեաց ի
վերայ ժամանակագրութեանց և Ս. Պատարագին»
են: Պրն. Քիւրտեանի բնագիրը՝ յետնա-
դարեան զրչագիր մ'է, մեր վեհեմեծեանն
ընտրեւագոյն է և շատ մը կէտերու մէջ
զայն կը սրբագրէ և կ'ամբողջացնէ: Քիւր-
տեանի զրչագրին վերնագրին նման է մեր
վեհեմեծեանն ալ սապէս. «Մովսէսի քեր-
թողութեան Հայոց վարդապետի և իմաստա-
սիրի՝ յարգաց կեկեղեցոյ բացայայտ-
եալ ի շնորհաց Հոգոյն սրբոյ եւն»:

Աւգերեան՝ ձեռագրաց ցանկին մէջ ա-
տոր մասին կ'ըսէ «Խրթնածեւ ոճով, յորմէ
երկու հատուածը գտանին ի ձեռագիր օ-
րինակս Խոսրովու, և մի եւեթ հատուած
ի տպագրեալ օրինակն»:

Այս հատուածը պարունակող լաւագոյն
զրչագիր մը կայ վանքիս ձեռագրատան
մէջ՝ որ կը բովանդակէ Գրիգոր Արշա-
րունւոյն, Յովհ. Իմաստասիրին, Սամուէլ
կամրջածորեցւոյն եւն գործերը: Աւգերեան
այդ զրչագիրը հնագիր կ'անուանէ «որ
սկսանի երկաթագրով և յընթացս է բո-

լորդիւ խոշոր կամ մանր ի ձեւ երկա-
թագրի» և թէեւ ինք կ'աւելցնէ թէ «Ձիւ
ժամանակ զրչութեան», սակայն ուրիշ մը,
հաւանօրէն Հ. Աւիշան, կը շարունակէ ա-
նոր խօսքերը սապէս. «Մեծին Գէորգայ
Մեղրկայ թուի ձեռնագիր մատենաս պա-
տուական, ի յ. Պ. դարու» ինչպէս հաւա-
նական կը թուի:

Դարձեալ դիտելի է որ մեր նախկին
հայրերէն՝ ձեռագրի լուսանցքներուն վրայ
(էջ մեզ և մեկ) նշանակուած են ազդեր՝
մատնանիշ ընելով համեմատական հա-
տուածներ կամ փոխառութիւններ Յովհ.
Խնատասիրին (Հմմտ. Մատենագրութիւնը
են, վ. Ս. Ղազար, 1833, էջ 8-10) և
Խոսրով Անճաւադոյն ըով (Հմմտ. ժա-
մագրքի մեկնութիւնը):

Գալով սոյն պատարակի հեղինակին՝ Հ.
Վարդան վ. Հացունի իրաւամբ կը դիտէ
թէ ան կը վերաբերի «Սիւնեցոյն և ոչ
Խորենացոյն, որպէս յայտ է ի նիւթոյն
զորմէ ձառեալ են և ժամանակակիցը Սիւ-
նեցւոյն, այսինքն աշակերտ նորին Ստե-
փանոս, և Յոհ. Իմաստասէր՝ որ և հե-
տեւեցաւ նմին (աստ 9), ոճն և բարբառ
հեռի ի Խորենացւոյն, և յիշատակութիւն
մանկանցն (աստ 10) զոր կարգեաց Եզր
կաթողիկոս (Օճն. 30)՝ և դարուն: Թո-
ղունը որ Պրն. Քիւրտեան զայս կրնար
կուսել թէ Սիւնեցւոյն ծանօթ համբաւէն
իբր այդպիսի և թէ յաջորդ պատարակէն՝
իբր վրայ ինքն իսկ տեսած է «Առա-
ջարան կցորդականի: Խօսք տեառն Բար-
սեղի: Յաղագս ձայնից երգոց թէ ուստի
կամ յումէ գտաւ. զոր թարգմանեաց ՍՏԵ-
ՓԱՆՈՍ ՓԻԼԻՍՈՓՈՍ. եղեալ երաժիշտ և խե-
ղաւորտ ամենայն ձայնից կեկեղեցեաց» (Ս-
նահիտ, էջ 32):

Հայկ. նոր երաժշտութեան մասին թով-
մաս Ս. Հարութեան ուսու երեւելի եր-
գահանին Դաստիարակութիւնը Կոմիտասի մա-
սին, ինչպէս կ'ըսէ թարգմանիչը՝ Մ.
Բաբայեան «հիացմունքով լի դէպի հայ

1. Ձեռագիր ծանօթութիւն վերնագրին հանդէպ՝ յի-
շեալ գործին (հրատարակուած Հ. Ա. Տիրոյեանէ):
digitised by

ժողովրդական երաժշտութիւնը, ուրախու-
թիւն պիտի պատճառէ ամէն մի Հայի»:

Բանասիրական էջեր մ'ունի դեռ՝ Ար-
տաւագ Սրբեպս. «Բժշկարանը Ամիրտու-
վաթի». նկարագրութիւնը Մաթուսաղայի
և Եղիազար Վրդ. Սեբաստիոյ մէջ գրած
ձեռագրի մը՝ ԺԼ դարուն սկիզբները. հե-
տաքրքրական իր շատ մը յիշատակարան-
ներով, ծածկագրութիւններով են:

Նուպար Մագսուտեան ալ կու տայ
պատմական ուսումնասիրութիւն մը «Է-
վաղորաս Ա» (Եւագորաս) Կիպրոսի Սա-
ղամիա քաղաքին (այժմ աւերակ) հելլէն
դիցազն, ռազմագէտ և արուեստասէր մեծ
թագաւորին (Ե դար՝ Ն. Ք.) կեանքն ու
արարքը:

Դրական բաժնին մէջ հետաքրքրական է
«Շահնամէ»ի մէկ հատուածին թարգմա-
նութիւնը պրակ. բնագրէն, կատարուած Մ.
Թիրեաքեանէ՝ որ բանասէր — լեզուագէտ
իր ազնուական հօր ուղին կը շարունակէ:

Դրուագը կը պատմէ թէ ինչպէս եր-
կաթագործ Քաւէ կ'ապստամբի ընդդէմ
Ձոհակ բռնաւորին և զանիկա կը տապա-
լէ: Հոն մեծ դեր կը խաղայ Քաւէի կաշի
գոգնոցը՝ դարձած Քաւէեան դրօշ, որ դա-
րեր վերջ Արաբներու ձեռքն ինկաւ և Օմար
զայն կտոր կտոր ըրած բաժնեց իր զի-
նուորներուն (Սնահիտ, 2, թ. 1-2, էջ 8):

Նոյն թարգմանիչը նախորդ թուով
(1934, թ. 5-6) տուած էր Ֆիրդուսիի
«Երգիծական ընդդէմ Սոյրան Մանուշի»
ուր ութսնամեայ ծեր բանաստեղծը թէ
իր հաւատքն է որ կը պատմէ և դրուա-
տիքն ու պարունակութիւնը իր վաթսու-
հազար տողեան պատմական մեծ դիցազ-
ներգութեան՝ «ՇԱՀՆԱՄԷ»ին, որուն համար
երեսուն տարի յոգեւած է:

«Որ Շահն փոխարէն գանձ պատիւ ինձ տայ,
Զիս ընէ աննիւագ կեանքիս մէջ բոլոր,
Մեծերուն մէջ հըպարտ ու երախտաւոր:
Վարձըս տալու՝ բացաւ իր դուռը գանձին,
Տըւածն էր ինձ միայն ֆողայի (00) մը գին»:

ու ասոր համար իր վիշտն ու զայրոյթը
և խայթող երգիծանքը:

Հետաքրքրական են իրեւ վէպ Տիգրան
Կամսարականի «Յարօ»ն և Գէորգ Զու-
բարի «Դիւի Յովակիմ»ը, և Ե. Սագայեա-
նի անդրադարձութիւնն և բաղդատակա-
նը «Հայոց Բաֆֆին և Պրանս. Ժիշ վերեր»
յատկապէս «Խեղ»ի վերջաբանին մէջ:

Յ. Կոստանդեան ունի երեք քնարե-
րութիւն. «Ճշմարիտ, ձշմարիտ ասում եմ
քեզ...», «Մահուան մեղեդի» և «Երգը»
որոնք մեղեդիի քաղցրութիւն ունին. իսկ
Գ. Կիւլեան՝ դարձեալ «Օրերու ստուեր»,
ստուերամած գոյներով տիւրը և հուժկու:

Բայց իսկապէս շնորհալի են ողբ. Յովսէփ
Սինանեանի երեք քերթուածները «Հայուն
տեակը», «Անկարելի», «Կերտեկը տա-
ձարը մերին» զորս կը հրատարակէ Վր.
Մագմանեան այնքան զմայլանք յայտնե-
լով իր կենսագրական-վերլուծական նա-
խարանին մէջ:

Հուսկ, կ'արժէ անդրադառնալ «Քրո-
նիկ»ներուն վրայ՝ զոր Պրն. Զօպանեան
սովոր է գետեղել ամէն թուէ վերջ: Անոնք
թէեւ ըստ ոմանց խստօրէն կը քննադա-
տուին իրեւ կրկնութիւն և ճապարկութիւն,
սակայն կը համարիմ որ ներկայիս կա-
րելոր են, այն տեսակէտով որ՝ հետզհե-
տէ նա կու տայ այսօրուան զրագէտնե-
րուն և զրականութեան պատկերը, երբեմն
կարեւոր վերլուծութիւնով:

Հոն Զօպանեան նորը քաջալերելու առ-
թիւ՝ կ'աւանդէ հին դասեր նորերուն, թէ
հին և թէ իր ապրած զրական շրջանի
ուղղութեան և դէմքերուն վրայ:

Կը ցաւինք ըսելու, սակայն, թէ Պրն.
Զօպանեան հոն երբեմն շատ բան իրարու
կը խառնէ, դերեր կը փոխէ, ծայրայեղ
փառաբանութիւններ և անարդար մեղա-
դրանքներ կը կատարէ:

Այսպէս, կը փափագինք որ Զօպանեան
ինք անդրադառնայ թէ որքան անտեղի է
Գարագաշ-Գուրգէն գրաբարամոլներու գծին
վրայ դնել վեհեմեծ Միւթարեանց գրա-
բարաւերներն ու հեգնել անոնց նուիրա-
կան սկզբունքը. ինչ անգիտակից զուգա-
դրութիւն. «Գարագաշեանի... Յ. Գուր-
գէնի... և այլոց ինչպէս և վեհեմեծի

Մխիթարեանց յամառումը աշխարհաբարձ գրաբարով ձոխացնելու և ազնուացնելու, պատճառ եղած էր որ 'մաքարոնիկ հայեւրէն'ի նոր ալիք մը հրապարակը դարձեալ ողողէր »:

Հարցնենք. — Պարոն Զօպանեան, եթէ չէք հաճիր որ աշխարհաբարձիս գրաբարով ճոխանայ, ափսազերէնով ուրեմն, թէ՛ քիւրտերէնով պիտի ճոխացնէք զայն. թէ՛ կ'ուզէք որ սրբանան սա խորթութիւնները՝ վաթման, զուլում, լօզունգ, ինտելիգենտ, կուլտուր եւն. ո՛ր մոռցաք ձեր «Գեղօն հայ լեզուին»։ Ինչո՞ւ մահուան կը դատապարտէք մեր նախնեաց աւանդած լեզուական ամբաւ հարստութիւնը և կը մերժէք զայն օգտագործել։ Գիտենք, ատիկա «Հայրենիք»ի ուղղութիւնն է. մահ գրաբարին՝ աշխարհաբարն ապրեցնելու համար. մինչդեռ «Հայրենիք»ի խմբակը պէտք է ջատագովէր և մշակէր աշխարհաբարը՝ առանց մերժելու և ուրանալու գրաբարը։

Եւ այսօր, ցաւալի է ըսել, այդ մտայնութեան և ուղղութեան հետեւանքով է որ անտեսուած, մոռցուած է գրաբարը։ Ո՛ր էր թէ Եւրոպայէն դաս առնէինք. ո՛րքան յարգ, ո՛րքան մշակոյթ անոնց քով յոյն և լատին լեզուներուն՝ որ սեփական կամ ազգային ժառանգութիւն ալ չեն, ինչպէս գրաբարը հայութեան նկատմամբ։

Դարձեալ հարցնենք.— Զէք ուզեր որ աշխարհաբար գրաբարով ազնուացնենք. ուրեմն համաձիտ էք կամ քաջալեր այն ալանդակութեանց որ կը գործուին. էշէշի, սէր-սէրի, ձի-ձիի, յառնել-յառնած, կամ ուսանած, լքանած. և կը մերժէք որ գրաբարին երբանք ազնուականութեան շնորհը տալու այդ ձեւերուն և ըսելու՝ իշու, սիրոյ, ձիու, յարուցեալ, ուսած, լքած եւն։ Յաւալի՛ մտայնութիւն։

Դժբախտաբար չենք կրնար ներկայացնել հոս աշխարհաբարի զարգացման համար կատարուած դարաւոր աշխատութիւնը մեր կողմէն, քայլ առ քայլ, ըլլալ զայն հարըս-

տացնելու և ազնուացնելու՝ գրաբարով, ըլլալ ուսումնասիրելով մեր ժողովրդական բարբառները և թելադրելով փոխառութիւններ անոնցմէ՝ տիրող ընդհանուր բարբառին մէջ։

Յարգելով հանդերձ «Հայրենիք»ի դպրոցին աշխատանքը ի նպաստ աշխարհաբարի դատին, չենք կրնար չդատապարտել անոր մղած հալածանքը գրաբարին դէմ։

Ողբ. Հ. Ս. Ղազարիկեանն առնել տանիլ աշակերտ ընել «Հայրենիք»ի դպրոցին՝ կարծեմ անտեղի է։ Պրն. Զօպանեան լաւ գիտէ և պէտք է գիտնայ թէ ամէն մխիթարեան, երէկ, այսօր և վաղը, միշտ իբրեւ անսխալ և նուիրական սկզբունք կ'ընդունի «Հայրենիք»ի մերժածը՝ «աշխարհաբարը գրաբարով ճոխացնել և ազնուացնել»։ Նոյնն էր սկզբունքը նաեւ Հ. Արսէնի. և նա իր թարգմանութիւններով իսկապէս իրագործեց զայն։

Հոս, ի դէպ, կ'արժէ յիշել Պէրպէրեանի խորհրդածութիւնը. «Մեր քննադատից համար հիներն ուրեմն 70էն ի վեր գրողներն, իսկ նորերն են 80-85էն ասդին գրողներն... Այս նոր քննադատներուն համար ամէն ինչ իրենց օրով կը սկսի, իրենք հիմ դրած են հայ լեզուին ու գրականութեան»։ Ինչպէս դեռ կը պնդէ Զօպանեան։

Այս տողերը կը գրէր Պէրպէրեան «Արեւիք»ի մէջ, 1892ին, կարծեմ ճիշտ Հայրենիքեանեկրօն ուղղելով։ Երբ Զօպանեան առանց վերապահութեան կը կրկնէ նոյն մտայնութեան յուշերը, մենք ալ կը ստիպուինք դիտողութիւնները վերյիշել։

Դիտողութիւն մ'ալ։ Պրն. Զօպանեան փոխանակ նահատակ Հ. Կ. Տէր Սահակեանի՝ պէտք էր ողբ. Հ. Ներսէս Անդրիկեանի անունը դնէր որպէս զուտ ու մաքուր աշխարհաբարեան, քանի որ առաջինն առաւելութիւնները քերթողական ջինքն և այլ ձիւքերուն մէջ են և ոչ լեզուին՝ որ այնքան հարթ ու սահուն չէ։

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՉԻԿԵԱՆ

ՀՈՒՍԱՆՈՐՈԳՆ ՄԻԻԹԱՐԱՅ ԵՒ ՄՈՒՐԱՏ-ՌԱՓԱՅԷԼԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՏԱՆՉՈՐ առ Աստուած փոխման տարեդարձի նուիրական հանդիսաւորութիւնը ընտանեկան, մտերմիկ ձեւ մ'ունէր այս տարի (28 Ապրիլ)։ Իր ձեռակերտ շքեղ մատենագարանին՝ Նախնեաց անգին յիշատակարաններուն մէջտեղ կ'իշխէ Լուսանորոգի խորթափանց և սրբափայլ աչքերով կիսանդրին, որուն կը սեւեռին երկիւղած ու պաշտօնասէր դէմքերը Մխիթարեան պատկառելի գերդաստանին։ Ամէնքը դաս մ'ունին սորվելիք ու կրկնելիք այն օրը, ամէնքը ուխտ մը նորոգելիք, ուխտին նման Անոր՝ որ աշխատութիւն և կեանք, հանճար և խմաստութիւն ամբողջապէս ի սպաս գրաւ Հայ ազգին լուսաւորութեան։

Վանական սաներու դասական ու վսեմ տաղերը՝ որոնք օրուան տօնական Վէճը կը ներբողեն՝ կարծես պահ մը զմեզ Ոսկի դարը կը փոխադրեն։ Կը մասնակցին Մուրատ-Ռաֆ. սաները. կը լսենք զգայուն քերթուած մը (աշխ.) նախկին սան Ճարտ. Յ. Դաւիթեանի՝ զոր կրտսեր սան մը կ'արտասանէ։ Ժ. Եղիազարեան գեղեցիկ վերլուծում մը կ'ընէ, արձակ, Մխիթարայ հոգւոյն և ազգանուէր գործին։ Մ. Ռ. Սաներու սրբազան երաժշտութեան նուագաւոր խմբերգներուն վրայ կ'աւելնայ իբրեւ վերջին պսակ՝ վանքի սաներու անոյշ մեղեդին արեւելեան օրերգի քնքշութեամբ. ատիկա, եղանակ և խմաստ, Մխիթարայ հոգւոյն հարազատ թրթռացում մ'է կուսական՝ պաշտելի Տիրամօր նուիրուած. «Գովեալ դասուցն հրեղինաց»։

Պահ մը լուռութիւն կը տիրէ. ամէն ոք կ'ամփոփուի լսելու Ուխտին ընդհ. Աբբա՛ն Խօսքը՝ որ կնիքը կը դնէ սրբազան հանգէսին։ Անիկա համերգի մը ներդաշնակութեամբ և բարդութեամբ կը ներկայացնէ Լուսանորոգի հոգին և անմահ հաստատութիւնը՝ զոր նա ստեղծագործեց Նախնամութեան հրաշալի միջամտութեամբ և կուսական անճառ «Նղիցի»ին վճռով։

* *

ՄԻԻԹԱՐ, ՄՈՒՐԱՏ ԵՒ ՌԱՓԱՅԷԼ Էրեք անբաժանելի հոգիներ՝ որոնց հանդէպ խորին պաշտամունք ունի մեր Վենետիկ վարժարանը՝ ինչպէս կը ցուցնէ տարեկան նուիրական տօնը։

Մայիս 5-ին էր. անոր փառահեղ դաշխիճին մէջ կարծես կը ժպտէին Էրեք անմահներու կիսանդրիները ծաղկեպսակներու մէջէն։ Հայ և օտար հրաւիրեալներու բազմութիւն մը խռնած էր հոն. կը նախագահէր Ուխտին Գեր. Աբբա՛նայրը աւելնէր ունենալով Վենետիկ գաւառին Ուսումնապետը, պատկառելի դէմքեր, ուսուցիչներ և բարեկամներ։

Բարերար հիմնադիրներու քայլերգին յաջորդեց քերթուած մը Հ. Ե. Փէշիկեանի. ապա մեծ սաներէն մին՝ Կ. Պորանեան, գեղեցիկ խաղերէնով փառաբանեց Մխիթարեանց գաղափարը՝ որով ներշնչուեցան Մուրատ և Ռաֆայէլ և իրենց զոհողութեան ու ճակտին քրտինքով հիմնեցին Հայ կրթական զոյգ մեծ յարկերը. և թէ որքան կարեւոր գեր կը խաղան անոնք ազգային վերաշինութեան մէջ, կրօնքի և ազգին սիրով ընտիր ոգիներ պատրաստելով, որուն համար արժանի են խորին երախտագիտութեան։

Մեծ. տեսուչը Հ. Ք. Վրդ. Զրաքեան հակիրճ վերլուծումն ըրաւ Մխիթարայ կրօնաշունչ բանաստեղծութեան, ամփոփելով նիւթն և գծերը սրբազան տաղերուն, որոնցմէ սիրուն նմոյշ մ'արտասանեց սաներէն մին, ինչպէս ուրիշ մ'ալ՝ բժ. Ա. Խաչատուրեանի զգայուն մէկ քերթուածը։

Հուսկ կուռ ու բուռ ուղերձ մ'ըրաւ իբրեւ ներկայացուցիչ նախկին սան՝ Ճարտ. ուսանող Դասպար Քեօրոյլեան, իր անկեղծ և հրաւառ շունչին մէջ զգացնելով ամբողջ իր պաշտամունքը բարերարներու ազգանուէր հաստատութեան, իր փարոմը վսեմ գաղափարին զոր կ'աւանդէ վարժարանը և որուն շնորհիւ կը դարձնուին բարոյական ու գիտական բարձր նկարագրի տէր հայեր. հուսկ անբաւ սէր և երախտագիտութիւն Մուրատի, Ռաֆայէլի և Մխիթարայ՝ որ հայրն և հոգին կը կազմէ այդ վարժարաններուն։

Հանգէսը՝ համեմուած Հայ ու եւրոպական գեղեցիկ երգերով՝ տեւեց ժամէ մ'աւելի, ու հրաւիրեալները մեկնեցան գեղեցիկ յիշատակովը նուիրական տօնին։